

เภสัชภัณฑ์ยาที่เก็บรักษาในสภาวะที่ไม่เหมาะสม อาจทำให้เกิดการเสื่อมสลายของตัวยาหรือสารประกอบที่ใช้ในการตั้งตำรับได้ ส่งผลให้ประสิทธิภาพการรักษาลดลง และการเสื่อมสลายของเภสัชภัณฑ์ยาบางชนิด ก็ก่อให้เกิดอันตรายได้เช่นกัน เช่น ยาเตตราไซคลิน สารที่เกิดจากการสลายตัวจะมีพิษต่อดับ ถึงแม้ว่าความไม่คงตัวของเภสัชภัณฑ์ยาส่วนใหญ่จะสังเกตทางกายภาพได้ แต่บางชนิดก็ไม่สามารถสังเกตเห็นด้วยสายตาได้ ดังนั้นการเก็บรักษา ยาในสภาวะเหมาะสมจึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ไม่ควรมองข้าม เพราะนอกจากช่วยยืดอายุการใช้ยาแล้ว ยังช่วยป้องกันการเกิดอันตรายจากการเสื่อมสลายของตัวยาหรือสารประกอบที่ใช้ในการตั้งตำรับดังกล่าวได้ด้วย

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการสลายตัวของยา ได้แก่

- ☞ **แสง** โดยแสงจะเร่งให้ยาเกิดสลายตัวของยา สามารถหลีกเลี่ยงได้โดยการเก็บยาในกล่องทึบแสง หรือภาชนะสีชา
- ☞ **ความชื้น** มีผลทำให้ยาไม่คงตัวตามสภาพของรูปแบบยานั้น
- ☞ **อุณหภูมิ** ยาบางอย่างสลายตัวได้เร็วมากในอุณหภูมิห้องซึ่งต้องเก็บยาในตู้เย็น ดังนั้นการเก็บรักษาเภสัชภัณฑ์ยานั้นต้องพิจารณาตามสภาวะที่แนะนำตามข้อบ่งใช้ในเอกสารกำกับยาหรือที่ขวดยาอย่างเคร่งครัด

โดยทั่วไปภายหลังจากการเปิดใช้ภาชนะบรรจุยาแล้ว ควรปิดภาชนะให้สนิทและนำไปเก็บในบริเวณที่ห่างจากแสงแดดหรือแสงส่องไม่ถึงและมีสภาวะอุณหภูมิที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงลักษณะรูปแบบของยาและข้อบ่งชี้ในแต่ละเภสัชภัณฑ์นั้น ดังนี้

1) เภสัชภัณฑ์รูปแบบของแข็ง

ยาเม็ด โดยทั่วไปจะมีอายุยา 2-5 ปี ทั้งนี้ขึ้นกับตัวยาลักษณะของการเก็บรักษา ความชื้น และแสง หากยาเม็ดอยู่ในภาชนะเปิดใช้แล้ว หรือนำมาแบ่งบรรจุยาเม็ดชนิดดังกล่าวจะมีอายุการใช้เพียง 1 ปี นับจากวันที่เปิดใช้หรือวันที่แบ่งบรรจุ แต่จะไม่เกินวันหมดอายุของยาที่แจ้งในภาชนะบรรจุยานั้นๆ โดยทั่วไปหากเป็นการแบ่งบรรจุที่มาจากโรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลจะมีกำหนดอายุยาไว้ที่ภาชนะใส่ยาอย่างชัดเจน โดยอาจจะระบุว่า “ควรใช้ยาก่อนวันที่.....”

ยาเม็ดบรรจุในฟอยด์ ให้เก็บยาในบริเวณที่ไม่ร้อนและชื้น ยาก็จะคงตัวอยู่ได้นานถึงวันหมดอายุที่ระบุไว้ในฉลาก กรณียาเม็ดที่ไม่ได้บรรจุในฟอยด์ ความคงตัวของยาคงน้อย ดังนั้นจึงควรเก็บในภาชนะที่กันแสง เพราะยาบางชนิดจะเสื่อมสภาพได้เร็วเมื่อโดนแสง

ยาแคปซูล ทั้งแบบแข็งและแบบนิ่ม ควรเก็บในบริเวณที่ไม่ร้อนจนเกินไป เช่นห้องปรับอากาศ อาจใส่สารกันชื้นลงในภาชนะที่เก็บยา เพื่อให้สามารถเก็บรักษายาได้นาน เนื่องจากในกรณีที่มีความชื้นสูง แคปซูลจะดูดความชื้นและติดกัน และถ้าอากาศแห้งมาก แคปซูลจะสูญเสียความชื้นทำให้เปราะและหักง่าย ส่วนกรณีบริเวณที่ร้อนจัด แคปซูลอาจเยิ้มและเสียรูปได้

ยาเม็ดอมใต้ลิ้น ไฮโซซอร์ไบต์ ไดโนเตรท สำหรับผู้ป่วยโรคหัวใจเมื่อมีอาการเจ็บเค้นหน้าอก ยาชนิดนี้ตัวยาคจะสลายตัวได้ง่ายเมื่อโดนแสง ดังนั้นควรเก็บในภาชนะกันแสง และเก็บไว้ได้ไม่เกิน 8 สัปดาห์

ยาเหน็บ กรณียาสอด/สวนทวารหนักชนิดขี้ผึ้ง สำหรับใช้รักษาริดสีดวงทวาร หรือเป็นยาระบาย ควรเก็บไว้ในตู้เย็น เนื่องจากอุณหภูมิสูงอาจทำให้ยาเหน็บเสียรูปได้ แต่ห้ามใส่ช่องแช่แข็ง ส่วนกรณียาสอดช่องคลอดชนิดเม็ด สามารถเก็บไว้ที่อุณหภูมิห้อง โดยไม่ต้องแช่ตู้เย็น

2) เภสัชภัณฑ์รูปแบบของเหลว

ยาน้ำใส **ยาน้ำเชื่อม** **ยาน้ำใสที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์** สามารถเก็บไว้ที่อุณหภูมิห้อง ไม่ควรเก็บในตู้เย็น ในกรณียาน้ำที่เปิดใช้แล้ว สามารถเก็บไว้ที่อุณหภูมิห้องได้ มีอายุการใช้ประมาณ 3-6 เดือน (ทั้งนี้ควรตรวจสอบฉลากยาอีกครั้ง เนื่องจากยาแต่ละชนิดมีระยะเวลาคงตัวหลังเปิดใช้ที่แตกต่างกัน **ควรทิ้งยา** ถ้าสีหรือกลิ่นเปลี่ยน เกิดตะกอน หรือ ยาน้ำเปลี่ยนจากใสเป็นขุ่น) ยกเว้นยาบางชนิด เช่น ยาฆ่าเชื้อไวรัส AZT syrup ต้องเก็บในตู้เย็น

ยาปฏิชีวนะแบบผงแห้ง เมื่อผสมน้ำแล้วควรเก็บในตู้เย็น อายุการใช้ยาไม่เกิน 14 วัน หากเก็บที่อุณหภูมิห้อง จะมีอายุการใช้ยาประมาณ 3-7 วัน

ยาหยอดตาคลอแรมเฟนิคอล ตามกฎหมายกำหนดให้วันหมดอายุยาไม่เกิน 18 เดือนนับจากวันที่ผลิต และต้องเก็บไว้ที่อุณหภูมิ 2-8 องศาเซลเซียส (ในตู้เย็นช่องธรรมดา) เมื่อเปิดใช้แล้วจะมีอายุการใช้ยาได้ไม่เกิน 1 เดือนเมื่อเก็บในตู้เย็น

ยาหยอดตาทั่วไป หากไม่มีข้อบ่งชี้การเก็บรักษาเฉพาะ สามารถเก็บในอุณหภูมิห้อง อาจเก็บในตู้เย็นได้แต่ไม่แช่แข็งเพราะอาจเกิดผลึกของยาเมื่อน้ำแข็งละลายได้ เมื่อเปิดใช้แล้วจะมีอายุการใช้ยาได้ไม่เกิน 1 เดือนเมื่อเก็บในตู้เย็น

ยาล้างตา ควรเก็บที่อุณหภูมิปกติ เมื่อเปิดใช้แล้วมีอายุอยู่ได้เพียง 7 วัน ดังนั้นควรพิจารณาเลือกซื้อยาล้างตาขนาดเด็กจะเหมาะสมและคุ้มค่า

ยาฉีดอินสุลิน กรณีอินสุลินที่ยังไม่เปิดใช้ทั้งชนิดปกติและชนิดที่เป็นปากกาจะต้องเก็บไว้ในตู้เย็นช่องธรรมดาที่ไม่ใช่ช่องแช่แข็ง หลีกเลี่ยงแสงและความร้อน ส่วนอินสุลินแบบขวดที่เปิดใช้แล้วให้เก็บในตู้เย็นช่องธรรมดา ส่วนปากกาอินสุลินหลังเปิดใช้สามารถเก็บไว้ที่อุณหภูมิห้อง ไม่จำเป็นต้องเก็บในตู้เย็น โดยไม่ว่าจะเก็บไว้ในอุณหภูมิห้องปรับอากาศหรือตู้เย็นจะมีอายุประมาณ 28 วัน (ทั้งนี้ควรตรวจสอบฉลากยาอีกครั้ง เนื่องจากยาแต่ละชนิดมีระยะเวลาคงตัวหลังเปิดใช้ที่ต่างกัน)

3) เกษัชภัณฑ์รูปแบบกึ่งของแข็ง

ยาครีม ควรเก็บในภาชนะที่มาจากบริษัทผู้ผลิตซึ่งจะคงตัวดีกว่ายาครีมที่อยู่ในตลับแบ่ง โดยสภาวะเก็บรักษาที่เหมาะสม คือบริเวณห้องที่อุณหภูมิไม่สูงหรืออาจเก็บในตู้เย็นที่ไม่ใช่ช่องแช่แข็ง และต้องเป็นบริเวณที่ไม่โดนแสง

ยาป้ายตา วิธีการเก็บรักษาเช่นเดียวกับยาหยอดตาทั่วไป หากไม่มีข้อบ่งชี้การเก็บรักษาเฉพาะ ควรเก็บไว้ในอุณหภูมิห้อง หลีกเลี่ยงแสงและความชื้น เมื่อเปิดใช้แล้วจะมีอายุการใช้งานได้ไม่เกิน 1 เดือน

นอกจากการเก็บรักษายาตามสภาวะที่เหมาะสมแล้ว ความปลอดภัยในการหยิบใช้ถือเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ต้องพิจารณาถึงด้วย ดังนั้นเพื่อป้องกันการเกิดปัญหาจากการหยิบใช้ยา

- ควรตั้งตู้เก็บยาหรือกล่องยา ให้พ้นจากมือเด็ก
- จัดตู้ยาให้เป็นระเบียบ แยกยาแต่ละชนิด ได้แก่ ยาใช้ภายใน และยาใช้ภายนอก รวมทั้งเวชภัณฑ์ ให้ชัดเจน ดังนี้
- ยาใช้ภายใน ควรติดฉลาก “**ยารับประทาน**” ด้วยฉลากสีน้ำเงิน แต่ละชนิดหรือซองมีระบุชื่อยา สรรพคุณ ขนาด และวิธีรับประทาน ติตไว้ให้เรียบร้อย
- ยาใช้ภายนอก ควรติดฉลาก “**ยาใช้ภายนอก ห้ามรับประทาน**” ด้วยฉลากสีแดง และต้องระบุชื่อยา สรรพคุณ ขนาด และวิธีใช้ให้เรียบร้อย

ในการเก็บรักษายาที่ถูกวิธีจะช่วยยืดอายุการใช้งานได้ แต่ไม่สามารถระงับได้นานแค่ไหน ดังนั้นก่อนใช้ยาในแต่ละครั้ง จะต้องพิจารณา สังเกตลักษณะทางกายภาพได้แก่ สี กลิ่น รส และรูปลักษณะ ร่วมด้วย หากเกสรณ์ที่นั้นมีลักษณะดังกล่าวต่างไปจากเดิม เช่น ยาเม็ดสีเปลี่ยน ยาน้ำใสมีตะกอน ยาแขวนตะกอน ตัวยาจับเป็นก้อน เป็นต้น แสดงว่าเกสรณ์ที่ยานั้นอาจเสื่อมสภาพแล้ว จึงไม่ควรนำมารับประทานหรือใช้อีก

วิธีการปฏิบัติต่างๆ เหล่านี้ หากทำความเข้าใจ และนำไปปฏิบัติ จะช่วยให้สามารถยืดอายุของยา โดยที่ยายังคงมีประสิทธิภาพในการรักษา รวมทั้งเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายด้านยาได้อีกทางหนึ่ง

อ.ดร. สุภาวดี สืบศาสนา

เอกสารอ้างอิง

คณะอนุกรรมการการสอบความรู้ผู้ขอขึ้นทะเบียนและรับอนุญาตเป็นผู้ประกอบวิชาชีพเภสัชกรรม. 2554. คู่มือทักษะตามเกณฑ์ความรู้ความสามารถทางวิชาชีพของผู้ประกอบวิชาชีพเภสัชกรรม สภาเภสัชกรรม. 173.

พินิตา วัยมหัสวรรษ. 2543. แนวทางการพิจารณายาที่ควรเก็บ. กรุงเทพฯ : ภาควิชาเภสัชกรรม คณะเภสัชศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 42.

Gennaro AR, editor. 2000. Remington: the science and practice of pharmacy. 20th ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins

ติดต่อสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่

คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โทร ๐๒-๕๖๔-๔๔๔๐ ต่อ ๑๗๔๐-๓

“**เก็บยาอย่างไร**
ให้อยู่ได้นาน
และ**คงประสิทธิภาพ**
ของการรักษาได้
ตามอายุยา”

จัดทำและเผยแพร่โดย
คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

<http://www.pharm.tu.ac.th/>